

BEŐIR AĞA
OSMANLI HAREMİNİN
BAŞ HADİM AĞASI
JANE HATHAWAY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0093

Tarih: 029

BEŞİR AĞA

OSMANLI HAREMİNİN

BAŞ HADİM AĞASI

JANE HATHAWAY

Özgün adı

Beshir Agha

Chief Eunuch of the Ottoman

Imperial Harem

Türkçesi

Ahmet Fethi Yıldırım

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

Kitap Editörü

Mehmet Yılmaz Akbulut

Son Okuma

Tuğba Sivri

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021

© Jane Hathaway, 2005

ISBN 978-605-7947-95-6

Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit

Telif Hakları Ajansı aracılığıyla

VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek

şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar

dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla

çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve

mali hakları saklıdır.

This translation of Beshir Agha

Chief Eunuch of the Ottoman Imperial

Harem is published by VakıfBank Kültür

Yayınları by arrangement with Oneworld

Publications.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.

Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi

Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1

Eyüpsultan İstanbul

Telefon: 0212 354 3000

Sertifika No: 46403

1. Baskı: Nisan 2021

BEŞİR AĞA
OSMANLI
HAREMİNİN
BAŞ HADİM
AĞASI

JANE HATHAWAY

TÚRKÇESİ
AHMET FETHİ YILDIRIM

JANE HATHAWAY

Jane Hathaway, ABD'nin önde gelen Osmanlı tarihçilerinden biridir. Austin Texas Üniversitesi'nde lisans (1982) ve yüksek lisans (1986) derecelerini aldıktan sonra, doktorasını Prof. Dr. Cemal Kafadar'ın danışmanlığında, Princeton Üniversitesi Yakınoğu Araştırmaları Merkezinde tamamlamıştır (1992). Yemen ve Mısır başta olmak üzere, Osmanlı'nın Arap vilayetlerine odaklanan çalışmalarıyla tanınan Hathaway, akademik kariyerinin sonraki yıllarında Osmanlı saray teşkilatı ile ilgilenmeye başlamıştır. Yazdığı kitapların birçoğu önemli ödülleri kazanan Hathaway'ın Türkçedeki diğer eserleri şunlardır: *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi* (İř Bankası Kültür Yayınları), *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları* (İř Bankası Kültür Yayınları), *İki Hizbin Hikayesi: Osmanlı Mısır'ı ve Yemen'inde Mit, Bellek ve Kimlik* (Bilgi Üniversitesi Yayınları). Profesör Hathaway Ohio State Üniversitesi Tarih bölümünde çalışmalarını sürdürmektedir.

AHMET FETHİ YILDIRIM

Türkiye'nin üretken çevirmenlerinden biri olan Ahmet Fethi Yıldırım 1959'da doğdu. Birçok çevirisi bulunan Yıldırım'ım VakıfBank Kültür Yayınları'ndan çıkan çevirileri şunlardır: Jonathan Israel'den *Radikal Aydınlanma ve Modern Demokrasinin Kökenleri: Zihin Devrimi*, Charles Tilly'den *Neden?*, Michal Biran'dan *Cengiz Han* ve Adam Tooze'den *Çöküş*.

Bob, Beshir ve Stella'ya...

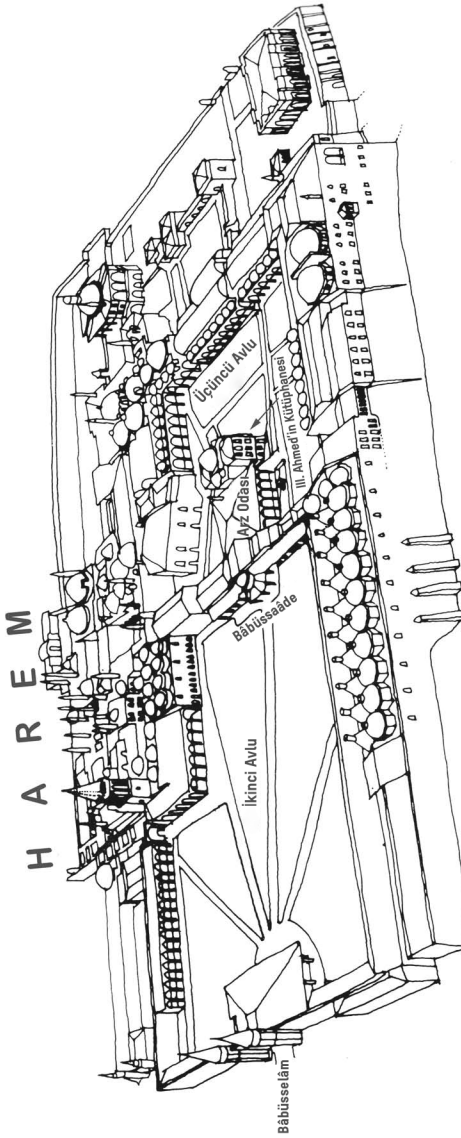
İÇİNDEKİLER

Teşekkür	11
Giriş	13
Kitabın Planı	17
1. BAŞLANGIÇLAR: SEÇKİN KÖLELİK VE HANE MENSUBİYETİ	19
Müslüman Toplumlarda Seçkin Kölelik	19
Hane Halkı Siyaseti ve Himâye Bağları	22
2. TARİHTE HADIMLAR	25
İlkçağda Hadımlar	25
Ortaçağdaki Müslüman İmparatorluklarda Hadımlar	26
Mamluk Sultanlığında Hadımlar	28
Osmanlılar Döneminde Hadımlar	29
3. BEŞİR AĞA'NIN KÖKENİ	37
Osmanlı Habeşistan'ı	37
Köleleştirme ve Hadım Etme	38
Hadımlık Sonrası Koşullar	41
Kahire'de Köle Satışı	43
Osmanlı Mısır'ının Siyasi Kültürü	43
İsmail Bey	45
4. SARAYDA İLK YILLAR	49
Sultanın Musahibi	50
Valide Sultan	51
Edirne Vakası (1703)	54
Hazinedar Açalık	55
5. KIBRIS'TA VE MISIR'DA SÜRGÜN	59
Kıbrıs	59
Mısır	60

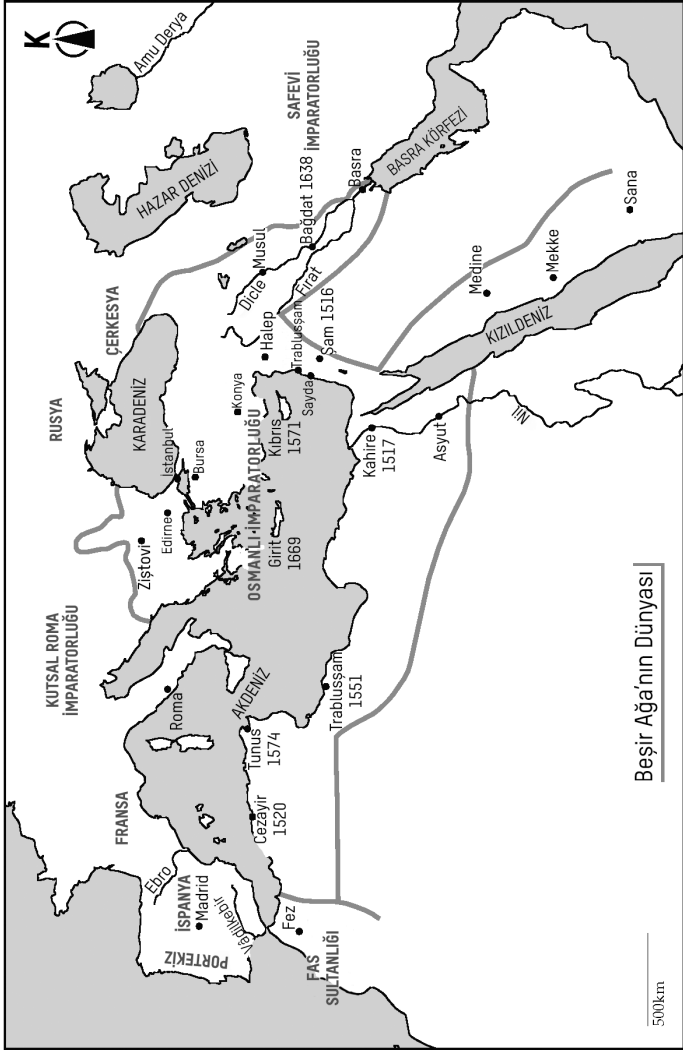
6. MEDİNE'DE ŐEHŪLHAREMLİK	65
Őiilik	65
Medine	68
Mescid-i Nebevî	68
Hücre-i Saadet	70
Türbedar Hadım Ağalar	71
Medine ve Mısır Ayanyıla İliŐkiler	77
7. TOPKAPI SARAYI HAREMİNİN BAŞ HADIM AĞASI	79
İstanbul'a Dönüş	79
Hareme Dönüş	80
Vezir Belirleyen	83
NevŐehirli İbrahim PaŐa	83
Lale Devri	84
<i>Surnâme</i>	85
8. I. MAHMUD'UN SALTANATINDA BEŞİR AĞA	87
Patrona Halil İsyanı, 1730	87
I. Mahmud (h. 1730-1754)	89
9. BEŞİR AĞA VE ARAP EYALETLERİ	95
Hac Kervanı ve Őam Valiliği	95
Beşir AĞa ve Mısır Ümerası	98
10. BEŐİR AĖA'NIN KŪTŪPHANELERİ VE VAKIFLARI	105
Kütüphaneler	105
Beşir AĞa'nın Saray Dışındaki Kütüphanesinin Mevcudu	108
Diğer Kütüphaneler	114
Vakıflar	115
Sonuç	122

11. BEŞİR AĞA'NIN ÖLÜMÜ VE CENAZE TÖRENİ	123
Cenaze Töreni ve Defin	123
Beşir Ağa'nın Türbesi	125
12. OSMANLI "GERİLEMESİ" IŐIĐINDA BEŞİR AĞA'NIN MİRASI	127
Moralı Beşir Ağa	127
Beşir Dönemi Sonrasında Hadım Ağalar ve Sadrazamlar	128
Beşir Ağa ve Osmanlı "Gerilemesi" Sorunu	129
Sonuç	133
13. BEŞİR AĞA ÜZERİNE KAYNAKLAR	135
Birincil Kaynaklar	135
İkincil Kaynaklar	138
Kaynakça	143
Dizin	147

Şekil 1: Topkapı Sarayının planı, Robert Hillenbrand, *Islamic Architecture: Form, Function, and Meaning* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 200), s. 458'den.
Robert Hillenbrand ve Edinburgh University Press'in izniyle.

Map by MAPgrafix

Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık 1700 (Tarihler, fetih tarihleridir.)

TEŞEKKÜR

İstanbul'da Eyüp Mezarlığını ele alan bir yayının tedarikine yardımcı olduğu için Michigan Üniversitesi'nden Dr. Tijana Krstic'e ve Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayının dışındaki cami külliyesinin fotoğraflarını sağladığı için Kuzey Colorado Üniversitesi'nden Profesör George Junne'e teşekkür etmek isterim. Titiz editörlük çalışmasından ve yararlı içgörülerinden ötürü Patricia Crone'a da teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu, 1717'den 1746'ya kadar Osmanlı İmparatorluğunun haremindedarüssaade ağalığı yapan ve Osmanlı tarihinde en güçlü hadım ağası olan Hacı Beşir Ağa'nın biyografisidir. Beşir Ağa bir gazi, büyük bir kelâmcı, fakih ya da bir veli olmamasına rağmen, Osmanlı'da Sünni İslamın Hanefi mezhebi üzerinde iz bıraktı. Bunu yaparak, modası geçmiş Oryantalist klişelerin dediği gibi bir günah yuvasını yönetmekten çok uzak, Sünni Müslüman ilkelerin ve değerlerin destekçisi işlevi gören darüssaade ağasının dinsel ve entelektüel rolünü özetledi.

OSMANLI İMPARATORLUĞU

Kuzeybatı Anadolu'da (bugünkü Türkiye'nin büyük bölümünü kapsayan yarımada) küçük bir Türk beyliği olarak doğan Osmanlı İmparatorluğu, on dört ve erken on beşinci yüzyılda çarpıcı bir biçimde genişledi; Bizans İmparatorluğundan Balkanlar'ı ve rakip Türk beyliklerinden Anadolu'nun geri kalan kısmını aldıktan sonra, 1453'te Bizans başkenti Konstantinopolis'i alarak Bizans İmparatorluğuna son verdi. Erken on altıncı yüzyılda Osmanlılar Arap toprakların büyük bölümünü kendi imparatorluklarına kattı. Gücünün zirvesindeyken, efsanevi Kanuni Sultan Süleyman (h. 1520-1566; Batı Avrupa'da "Muhteşem" olarak bilinir) döneminde, Osmanlı İmparatorluğu, kuzeyde Macaristan'dan güneyde Etiyopya'ya, batıda Fas sınırından doğuda İran sınırına kadar uzanıyordu. Beşir Ağa'nın zamanına

gelindiğinde İmparatorluk, batıda ve kuzeyde Avusturya'nın ve Orta Avrupanın Habsburg imparatorlarına ve yeni yayılmacı Rusya'ya toprak kaybetmeye başlamıştı. Yine de Osmanlı İmparatorluğu hesaba katılması gereken bir güç olarak duruyordu.

OSMANLI İSLAMI

Osmanlıların benimsediği İslam, 1501'de İran'da egemenlik kuran rakip Safevi İmparatorluğunun Şii'liğinden farklı olarak Sünni İslamdı. (İki mezhep arasındaki farklar 6. Bölümde daha ayrıntılı tartışılacak.) Sünni İslam dört fıkıh okulunu ya da "mezhebini" kabul eder; bu mezhepler sekizinci ve dokuzuncu yüzyılda gelişti ve büyük ölçüde bölgesel sınırlar boyunca ayrıştı. Bu mezhepler esas olarak abdest gibi ibadet kuralları ile boşanma ve miras gibi ailevi konular konusunda ayrılırlar. Osmanlılar, Hanefi mezhebine bağlıydı ve İslam imparatorlukları arasında Hanefiliği resmi imparatorluk mezhebi yapan tek imparatorluktu. Müslüman tebaanın tümüne Hanefiliği dayatmaya çalışmadılar, ama bütün imparatorlukta kadıları ve diğer din görevlilerini Hanefi mezhebinden olanlardan atadılar.

Aynı zamanda, Osmanlıların benimsediği Hanefi İslam, on iki ve on üçüncü yüzyılda yaygınlaşan tasavvufi tarikatlara tarihsel olarak hoşgörülüydü, hatta eğilimliydi. İmparatorluğun başlangıcından beri belli tarikatlar Osmanlı sarayına yakın olmuştu. Beşir Ağa, göreceğimiz gibi, hem Hanefiliği hem de tasavvufu benimsedi ve destekledi.

DARÜSSAADE AĞASININ NÜFUZU

On altıncı yüzyılın sonunda darüssaade ağası [baş hadımağa] Osmanlı İmparatorluğunda, bazen sultandan ve sadrazamdan sonra ikinci sırada gelen, bazen her bakımdan rakipsiz en nüfuzlu şahsiyetlerden biri olmuştu. İmparatorluk sarayının harem dairesinde

şehzadelerin ilk eğitimiyle ilgilendi ve bu yüzden müstakbel sultanların dinsel ve entelektüel eğilimlerini şekillendirebildi. Kendisi de sarayda eksiksiz bir İslami eğitim aldı; bu eğitim, onun gelecekteki entelektüel ve dinsel gelişiminin temelini oluştururken, saray mektebinde okuduğu kitaplar da gelecekteki kütüphanesinin ya da kütüphanelerinin temelini oluşturacaktı.

Darüssaade ağaları efsanevi kitap koleksiyoncularıydı ve Beşir Ağa herhalde bunların en efsanevi olanıydı. Sağken kurduğu kütüphaneler, dudak uçuklatan sayıda Kur'an, hadis ve hadis şerhi derlemelerinin yanı sıra, kelâm ve fıkıh kitaplarıyla ünlüydü. Kütüphanelerin ve medreselerin kurulmasında oynadığı aktif rolden ötürü bu kitaplar Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli bölgelerine dağıtılıp, Hanefi mezhebinin ve genel olarak Osmanlı tarzı Sünniliğin varlığı güçlendirildi. Aynı zamanda kurduğu okullar, en ücra Osmanlı vilayetlerinde çocukların ve gençlerin İslamın resmi Osmanlı anlayışına uygun yetişmelerini sağlamaya yardımcı oldu.

On yedi ve on sekizinci yüzyılın pek çok darüssaade ağası gibi, Beşir Ağa'nın da Mısır'la bir bağı vardı; memleketi Etiyopya'da köleleştirildikten sonra Mısır'da hadım edilmiş ve daha sonra da darüssaade ağası olarak atanmadan yaklaşık iki yıl önce oraya sürgün edilmişti. Mısır ümerasıyla bağlantıları, Hanefiliğin baskın olmadığı bir eyalette Hanefiliği teşvik etmesine yardımcı oldu. Aynı zamanda bu bağlantılar Kahire'den Haremeyn'e, İslamın kutsal şehirleri Mekke ve Medine'ye giden hac kervanlarını etkilemek için bir kanal işlevi de gördü. (İslam ilk önce, [Hz.]* Muhammed'in doğduğu ve Müslümanlardan ömürlerinde en az bir kez ziyaret etmeleri istenen Kâbe'nin bulunduğu Mekke'de ortaya çıktı. [Hz.] Muhammed'in ilk Müslüman cemaati, Mekke'de yıllarca taciz edildikten sonra, 622'de hicret ettiği Medine'de kuruldu ve kendisi de orada medfundur.)

---

* Metin içinde köşeli parantezle verilen Hz. ibaresi editör tarafından eklenmiştir.

Haremeyn, Mekke ve Medine ahalisi ile Müslüman hacılara fayda sağlayan büyük bir vakıf ağını denetleyen darüssaade ağasının başlıca meşguliyetiydi. Beşir Ağa'nın Haremeyn'le bağlantısı, oradaki vakıfların denetimiyle sınırlı değildi. Darüssaade ağalığına atanmadan önceki yıllarda, Medine'de Mescid-i Nebvî'yi koruyan hadımların başında bulundu. Darüssaade ağalığı görevinden önce "Peygambere hicret etmek" –Peygamber'in 622'de Medine'ye hicretini ifade eden terim– darüssaade ağaları arasında görülmemiştir. İstanbul'da Osmanlı sarayındaki daire-sini Mekke'deki Kâbe temsilleriyle süsleyen darüssaade ağasının ayırt edici özelliği, Peygamber'e ve Haremeyn'e olan adanmışlığıydı.